

S AHİH DIŞINDA KALAN ZAYIF VE UYDURMA RİVAYETLERE DAİR İKİ ESER

Prof. Dr. Mücteba UĞUR

Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

Bugün için elimizde mevzu hadislerle ilgili olmakla birlikte, sahih hadis bulunmayan konuları başlıklarına göre özetleyen küçük çapta iki eser vardır. Bunlardan ilki, Diyâ'u'd-Dîn Ebu Hafs Umer b. Bedr b. Sa'îd el Mevsilî'nin (557-622/1161-1225) *El-Muğnî ani'l-Hıfzi ve'l-Kitâb bi-Kavlihîm lem Yasihha Şey'un fi Hâze'l-Bâb* (Hadis alimlerinin "Bu konuda (Hz. Peygamber (s.a)'den gelen) sahih bir şey yoktur" hükümlerine dair (hadis) ezberlemeye ve yazmaya ihtiyaç bırakmayan kitap) isimli eseridir.⁽¹⁾ Daha çok, el-Muğnî kısa adıyla meşhurdur. İkincisi, Muhammed b. Ya'kûb el-Fîruzâbâdî (729-817/1328-1414) tarafından kaleme alınan, Hz. Peygamber (s.a)'in ibadet hayatına ayrılmış *Sifru's-Sa'âde* isimli değerli eserin "hâtîme" kısmıdır.

1. EL-MUĞNÎ

İlk eser el-Muğnî'nin yazarı el-Mevsilî, İslâm alimlerinin hayat hikâyelerinden ve eserlerinden bahseden kaynaklarda "**Bedru'l-Mevsilî**" lakabıyla anılır. Kürt asıllı olup Dimeşklidir. Hakkında fazla bilgi yoktur.

Öğrencilerinin anlattıklarına bakılırsa, Cumâde'l-Ahîra 557 (Nisan 1161) tarihinde doğdu. İlk tahsilinden sonra Abdulmun'im b. Abdilvehhâb İbn Kuleyb, Muhammed İbnu'l-Mubârek el-Halâvî, Abdurrahmân b. Alî İbnu'l-Cevzî gibi devrinin ta-

(1) Kitap için Bk. *Fethu'l-Muğis* (2. bs., Beyrût 1412/1992, 1/299; *Keşfu'z Zunûn*, 2/1751; *er-Risâletu'l-Mustatraf*e (Beyrût 1332), sh. 114; *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 279; *GAL*, 1/440 (358); *Supp.*, 1/610.

nınmış alimlerinden hadis öğrendi. Tahsilini tamamladıktan sonra Kudüs'te Mescid-i Aksâ imamlığı görevini üstlendi. Bu görevle birlikte Mu'iziyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Uzun süre hanefilere ders okuttu. Vaktini daha çok hadis okutmakla geçirdiği nakledilir. 28 Ramazan 622 (3 Ekim 1225) tarihinde Şam'da Nûriyye Hastanesinde vefat etti.⁽²⁾

El-Mevsîlî, hadis konusunda birkaç eser vermiştir. Önemlileri şunlardır:

1. *el-Akâdetu's-Sahîha fi'l-Mevdû'âti's-Sarîha*⁽³⁾: el-Muğnî'nin önsözünde mevzu hadisler konusunda birkaç eser tasnif ettiğinden bahseder. Bir tanesi bu olmalıdır.

2. *İstinbâtu'l-Mu'în mine'l-ilel ve't-Târih li'bni Ma'în*⁽⁴⁾: Adından, Yahya b. Ma'în'in tarihiyle ilgili bir çalışma olduğu anlaşılıyor.

Bu eserlere el-Muğnî'yi de ekleyince el-Mevsîlî'nin yüksek derecede olmasa bile, hatırı sayılır bir hadis alimi olduğu sonucuna varılır. O takdirde ez-Zehebî'nin onu "mufîd" olarak nitelemesi de anlam kazanmış olur.⁽⁵⁾

el-Mevsîlî'ye gelinceye kadar uydurma hadisler konularına göre ayrılarak senetleri ve metinleriyle birlikte nakledilmiştir. Kitaplara da öyle geçirilmiştir. Söz gelişi el-Cevzakî'nin *Kitâbu'l-Ebâfîl*'i ile İbnu'l-Cevzî'nin *el-Mevdû'âtu'l-Kubrâ*'sı böyle düzenlenmiştir. El-Mevsîlî ise mevzu hadisler konusuna ilk defa farklı bir şekilde eğilmiş; onları sahih dışında kalan zayıf hadislerle birlikte konularına göre başlıklar haline getirerek herbir konuya dair üst düzey hadis alimlerinin verdikleri hükümleri nakletmiştir. Misal vermek gerekirse, 1. bâbı şöyledir: "**Bâbun fi Ziyâdeti'l-Îmâni ve Nuksânihi ve Ennehû Kavlu ve Amelun**" (İmanın artıp eksilmesi; dille söylemek ve amel etmekten ibaret olduğuna dair bâb). İmanla ilgili kimi zayıf ve uydurma hadisleri böylece konu bazında özetleyen alimimiz, arkasından imanın artması ve eksilmesi, imanın söz ve amelden ibaret olduğu konularında herhangi bir sahih hadis bulunmadığını "**Bu bâbda Hz. Peygamber (s.a)'den sahih bir şey gelmemiştir**" hükmüyle ifade etmiştir. 27. bâbını "**Besmele'nin her sureden bir ayet olduğu**" konusuna ayırmış; "**Bu bâbda Hz. Peygamber (s.a)'den hiçbir sahih şey rivayet edil-**

(2) el-Munzirî, alimimizin 2 Şevvalde öldüğünü, vefat tarihi olarak 28 Ramazan tarihinin de nakledildiğini kaydeder. (et-Tekmilâ, 4. Bs., Beyrut 1408/1988, 3/162 r. 2072). Buna karşılık İbnu'l-Îmâd el-Hanbelî 623 Şevvalinde öldüğünü kaydeder. (Şererâtu'z-Zeheb, 5/101). ez-Zehebî ise ölüm tarihi olarak 622 Şevvalini verir. (el-İber, Beyrût 1405/1985, 3/188; Siyeru A'lhâmi'n-Nubelâ, 22/287.

(3) Keşfu'z-Zunûn, 2/1158. İsmâ'il Paşa bu eserin ismini el-Kasîdetu's-Sahîha şeklinde kaydetmiştir (Esmâ'ul-Mu'elîfîn, 1/785). Başvurulan kaynaklarda el-Mevsîlî'nin şairliği konusunda herhangi bir kayıt veya işarete rastlanmayışı bunun yanlış olması ihtimalini düşündürmektedir. Başka kaynaklarda eserin adının yazıldığı şekilde geçişi, yanlışlık ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

(4) el-Cevâhir'l-Mudiyye, r. 1069; Şezerâtu'z-Zeheb, 5/101.

(5) Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 22/287.

memiştir” hükmünü nakletmiştir. 66. bâbı ise “sokakta bir şeyler yemek” konusundadır. Bu konudaki hükmü de “el-Ukaylî dedi ki, “Hz. Peygamber (s.a)’den konuyla ilgili sahih bir şey yoktur” diyerek el-Ukaylî’den nakletmiştir.⁽⁶⁾

Burada işaret etmek yerinde olur, el-Mevsilî bazı yerlerde “Kale’l-Musannif” diyerek kendi görüşünü de vermiştir. Bununla birlikte aynı ifadeyi kullanarak meşhur hadis imamlarından birinin hükmünü naklettiği yerler de vardır.

el-Mevsilî, eserini neden böyle alışılmamış bir metoda göre tasnif ettiğine önsözünde kısaca değinmiştir. Kendisinden öğrenelim:

“...Bunu şunlar için yaptım:

1. Konuya dair geniş bilginin öğrencilere kolayca ulaşması;
2. İnsanlar arasında idareciler, vezirler, kadılar ve sanatkârlar gibi kendilerini ilme fazlaca veremeyecek olanların bulunuşu;
3. İnsan, azın tadına varırsa, bunun onu çoğu aramaya yönelteceği.”⁽⁷⁾

Bu sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla el-Mevsilî, el-Muğnî kitabını tasnif ederken önce yüzlerce zayıf, bir o kadar da uydurma rivayeti öğrencilere konu bazında sunarak öğrenmelerini kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Onun hadis ilminde fazla derinleşmemiş olanlarla ilme fazla zaman ayırarak belli konulardaki rivayetleri ayrı ayrı inceleme imkânına sahip olmayanları da gözönüne aldığı kuşkusuzdur. İzlediği metodun pratikte sağlayacağı faydalar tartışılmaz. Öyle olunca alimimizin, böyle değişik bir metot kullanmasını cesaretle atılmış bir adım saymak yerinde olacaktır. Kaldı ki, el-Muğnî’nin kaleme alındığı dönemde geçerli hadis tenkit metotları; özellikle de her devirde isnada verilen önem dikkate alındığı takdirde metodunun ileri bir hamle sayılması gerekir. Ashında el-Muğnî’nin ilmî değeri, ele aldığı son derece geniş bir konuyu başlıklar halinde özetlemesi kadar tasnif edildiği devre gelinceye dek kullanılmamış bir metot izlemesinden kaynaklanır. Bunu söylemek her şeyden önce yazarının hakkını vermek olacaktır.

el-Muğnî’de izlenen metodun isnad uygulamasını kaldırmak veya isnadın önemini azaltmak gibi maksatlarla atılmış bir adım saymak mümkün değildir. Öte yandan el-Mevsilî, eserini farklı bir metotla tertip ederken hadislerin nakli yoluna değil, metinlerine önem verdiğini göstermek istemiş de olabilir. O, bunda son derece haklıdır; çünkü hadis olarak nakledilen rivayetlerin her şeyden önce metinleri önemlidir. Metni bozuk olan bir rivayet, isnadı sağlam olsa dahi kabul görmez. Diğer taraftan hadis-

(6) el-Muğnî (Kahire 1342, Sh. 19, 29, 40).

(7) Aynı eser, sh. 18.

ler arasına, temel İslâmî esaslar ve sahih hadislerle bağdaştırılamıyacak yığınla uydurma rivayet karışmıştır. Bunların sahih isnatlarla nakledilmiş olmaları metinlerinin de sahih olmasını gerektirmez. Dahası, hadis uyduran, uydurduğu hadisin kabul görmesini sağlamak amacıyla isnadını da uydurmuş; veya ona sahih hadislerin isnadını yamamıştır. O nedenle hadis uyduranların yamırsa uydurma sözleri bilerek-bilmeden Hz. Peygamber (s.a)'e ait sahih hadislermiş gibi nakledenlerin isnadları sahih olsa dahi naklettikleri rivayetlerin sahih olmayacağı kuşkusuzdur.

Şu da var. Sahih dışında kalan yüzlerce zayıf ve mevzu rivayeti konularına göre tasnif ederek özetlemek, önemli ölçüde öğrenim kolaylığı sağlayacaktır. Bütün bunlar gözönüne alınır, el-Mevsıl'nın el-Muğnî'de uyguladığı metodun yerinde olduğu sonucuna varılabilir.

el-Muğnî bütünüyle 101 babdan oluşur. Yukarıda misal olarak alınan "imanın artıp eksilmesi; söz ve işten ibaret olduğu" babıyla başlar, "hurma şirasının helal oluşu" konusuyla biter.⁽⁸⁾ Dünya kütüphalelerinde bilinen dört nüshası mevcuttur. Bunlardan ilki, İstanbul'da Topkapı Sarayı Üçüncü Ahmed Kütüphanesindedir. 615 numarada kayıtlıdır. 24 Şaban 614 (24 Kasım 1217) Cuma sabahı, müellif hattıyla yazılmış nüshasından istinsah edilerek kaşılaştırması yapılmış bir nüshadan kopya edilmiştir. Okunaklı nesih hattıyladır. İkincisi, Kahire Dâru'l-Kutubi'l-Kavmiyye yazmaları arasındaki Ahmed Teymur Paşa koleksiyonunda 286 numaradadır. Bu nüsha da nesih hattıyla yazılmıştır. El-Muğnî'nin bu nüshası, baş tarafına hadis vaz'ı, vaz' sebepleri, mevzu hadisleri tanımaya yarayacak ipuçları, mevzu hadislerin özellikleri ve zararları gibi önemli konulara değinen kısa bir mukaddime eklenerek yayımlanmıştır.⁽⁹⁾

el-Muğnî'nin basılı nüshasının ikinci iç kapağında, baskının *el-Hizânetu't-Teymûriyye*'de mevcut nüshasından yapıldığı, ayrıca Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye nüshasıyla karşılaştırıldığı kaydedilmiştir. Bu bilgiden anlaşıldığına göre el-Muğnî'nin ikinci bir Kahire nüshası bulunmaktadır. Hadis 1748 numarada kayıtlı olduğunu sonradan belirlediğimiz bu nüshanın mikro film veya fotokopisini temin etmek imkânı bulunmadığından bilgi verilememiştir. Dördüncü nüshasına gelince, Berlin Kraliyet Kütüphanesindedir. Ms. Ldbg. 137 numarada kayıtlıdır. O da nesih hattıyladır. İsbâ b. Sâlih b. Ali tarafından istinsâh edilmiş olup h. 719 yılı Ramazan Bayramı arefesinden bir gün önce (m. 15 Aralık 1319) bitirilmiştir.

Değerli bibliyografya alimimiz Kâtip Çelebi, el-Muğnî'nin Umer b. Ali İbnu'l-Mulekkın (773-804/1323-1401) tarafından kısaltıldığından bahsetmektedir.⁽¹⁰⁾

(8) Muhteva ilerde verilecektir.

(9) Cem'iyyetu Neşri'l-Kutubi'l-Arabiyye yayını. el-Matba'atu's-Selefiyye ve Mektebetuhâ, Kahire 1342.

Baş tarafa eklenen kısa mukaddime cemiyet başkanı Muhammed Hıdır et-Tûnisî'nin kaleminden çıkmıştır.

(10) *Keşfu'z-Zunûn*, 2/1750,

el-Mevsilî, eserinde sahih dışında kalan zayıf ve mevzu rivayetleri konularına göre vererek her bir konu hakkında çok kere üst düzey hadis alimlerinin hükümlerini nakleder. Onun görüşlerini naklettiği alimler sırasıyla şunlardır:

1. İbnu'l-Cevzî: (3. ve 80 bablarda)
2. Ebu Hâtim er-Râzî : (5. babda)
3. El-Ukaylî : (6., 18., 31., 33., 39., 42., 45., 46., 47., 54., 62., 64., 68., 75., 82., 86., 87., 95. bablarda)
4. Ahmed b. Hanbel: (8., 9., 19., 24., 31., 32., 40., 55., 57., 67., 69., 92., 96. bablarda)
5. İshâk b. İbrâhîm el-Hanzalî: (15. babda)
6. et-Tirmizî : (20., 21., bablarda)
7. Ebu Zur'a er-Râzî : (22. babda)
8. el-Buhârî : (23. babda)
9. ed-Dârakutnî : (28., 48., 85., 98. bablarda)
10. el-Hâkimu'n-Neysâbûrî : (52. babda)
11. Abdullâh el-Ensârî (el-Herevî) : (52. babda)
12. Abdurrahmân b. Mehdî : (90. babda)

Her bab hakkındaki hükümlerde Hadis Usulü ilminde fazlaca kullanılan kimi terimleri kullanmıştır. Daha çok uydurma rivayetleri değerlendirmeye yarayan sözkonusu terimlerin belli başlıları şunlardır:

A. Birinci Grup

1. *Lâ Asle lehû* (Aslı yoktur)

Hadis alimleri arasında fazlaca kullanılan şu terimler de aynı gruba girerler:

- a. *Lâ Asle lehû bi-Hâze'l-Lafzi* (Bu lafızla aslı yoktur);
- b. *Leyse lehû Aslun* (Aslı yoktur);
- c. *Lâ Yu'rafu lehû Aslun* (Aslı bilinmiyor);
- d. *Lem Yûced lehû Aslun* (Aslı bulunamadı);
- e. *Lem Yûced* (Hadise ait bir aslı bulunamadı) ⁽¹¹⁾

Hadis tenkidinde otorite, cerh ve ta'dil ilminde söz sahibi olan alimler bütün bu terimlerle, naklettikleri herhangi bir rivayetin hadisciler arasında naklölüne gelen bir isnadı olmadığını vurgulamış olurlar. ⁽¹²⁾

(11) Bu ve öteki gruba giren terimler hakkında bilgi almak için bk., **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, ilgili maddeleri.

(12) Abdulfettâh Ebû Güdde, **el-Masnû**, mukaddimesi, 8. Krş., **Tedrîbu'r Râvî**, 1/297.

Aslına bakılırsa, yeni başlayanından alimine kadar bütün hadisciler isnadı olmayan hadiselerle hiçbir önem vermemişler; onları makbul sayarak sahih hadisler arasına katmamışlardır. Bu açıdan bakıldığında, hakkında *Lâ Asle lehû* veya onunla aynı yerde ve aynı manada kullanılan öteki terimlerden birisiyle hüküm verilmiş olan rivayeti sahih hadisler arasına katmak haliyle mümkün değildir. Böyle bir tutum, en azından, ilmi bir kenara atarak ne olduğu belli olmayan rivayetlere itibar etmek anlamına gelir. Bununsa doğru ve caiz olmadığı kuşkusuzdur.

B. İkinci Grup

1. *Lâ yasıhhu* (Sahih değildir)

Bir önceki kümedekiler gibi, hadis alimlerinin fazlaca kullandıkları şu terimler de aynı gruba dahildirler:

Lâ Yesbutu; Lem Yesbut; Leyse bi-Sâbitin; Gayru Sâbitin; Lâ Yesbutu fihî Şey'un (Hz. peygamber (s.a)'den rivayet edildiği sâbit olmamıştır);

b. *Leyse bi-Sâhîhin; lem Yasıhha* (Sahih değildir).

Hadis İlminde en üst derecelere yükselmiş alimler bir rivayet hakkında bu gruba giren terimlerden birisiyle hüküm vermişler ve bunu ahkâm hadislerine ayrılmış bir kitapta yapmışlarsa, başta "*lâ Yasıhhu*" ve "*lem Yasıhha*" olmak üzere bütün bu terimlerle sıhhatin mutlak ve sözlük manasını değil, terim manasını kasdetmişler demektir. Bu takdirde naklettikleri rivayetin, sadece Hadis Usûlü alimlerince belirlenmiş olan sahih tarifine uymadığını ifade etmiş oldukları gibi sıhhat şartlarını taşımadığını da belirtmiş sayılırlar. Bu, bir anlamda, o rivayetin sahih dışında kalan *hasen/zayıf* hadis çeşitlerinden birine dahil olabileceğini gösterir. Eğer bunu mevzu hadislerle/zayıf ravilere ayrılmış bir kitapta yapmışlarsa aynı terimleri genel anlamda kullanmış olurlar. Bu ise naklettikleri rivayetin batıl ve mevzu olduğunun ifadesi demektir; zira sahih dışındaki rivayetler, sadece mevzudan ibaret değildir. İçlerinde *hasen* olanları bulunduğu gibi, *zayıf* olanları da vardır. Ayrıca konuya sahihin terim manasından yaklaşıldığı takdirde *hasen*, sahih değildir; *zayıf* da. Kısacası, bahse konu ikinci gruba giren terimlerin kullanılmasında "*sıhhat*" sözcüğünü terim manasına almak *hasen* ve *zayıf* hadis çeşitlerini aynı kategoriye sokmayı gerektirmez. Oysa genel manasına alınması halinde hakkında hüküm verilen rivayetin batıl olması icap eder.⁽¹³⁾

Şu hale göre bir rivayetin sahih olmaması ayrıdır, buna karşılık mevzu olması ayrıdır. Öyle olunca hakkında ikinci gruptaki "*lâ Yasıhhu*" ve benzeri sıhhati nefyeden terimlerden birisiyle hüküm verilmiş olan rivayetin sahih dışında kalan *hasen* ve za-

(13) *İntikadu'l-Muğnî*, 11. Krş., *el-Masnû'* mukaddimesi, 10, 11; *et-Tenkît ve'l-İfâde*, 17.

yıf hadis çeşitlerinden biri olması mümkündür. O nedenle böyle bir rivayet hakkında mevzu hükmü vermede acele etmemek gerekir.

C. Üçüncü Grup

1. *Lâ A'rifuhû; lem A'rifhu* (Hadis olarak bilmiyorum).

Şu terimler de aynı yerde, aynı manada kullanılmıştır:

a. *lem Ekıf Aleyhi* (vakıf olamadım);

b. *Lâ A'rifu lehû Aslen* (Aslını bilmiyorum ; *lem Ecid lehû Aslen* (Aslını bulamadım); *lem Ekıf lehû alâ Aslin* (hiçbir aslına vakıf olmadım); *la Arifuhû bi-Hâze'l Lafzi* (Bu hadisi bu lafızla bilmiyorum); *lem Erahû bi Hâze'l-Lafzi* (Bu hadisi bu lafızla hiç görmedim);

c. *lem Ecidhu, lem Ecidhu Hâkezâ* (Bu hadisi (ve aslını) bu şekilde hiç bulmadım);

d. *lem Yerid fthi Şey'un* (Bu konuda (Hz. Peygamber (s.a.)'den hiçbir şey varid olmamıştır);

e. *lâ Yu'lemu men Ahreçehû ve lâ Isnâduhû* (ne rivayet edeni biliniyor; ne de isnâdı).

Bir hadis imamı, sıralanan terimlerden birini bir rivâyet hakkında kullanmışsa bu, o rivayetın mevzu olduğuna delâlet eder.⁽¹⁴⁾ Öteki deyişle bu gruptaki terimlerden birini kullanan üst düzey hadis alimi, bununla bir rivayetın mevzu olduğuna hükmetmiş olur. Başka bir alimin o hükme katılması/katılmaması söz konusu değildir.

Diğer taraftan es-Suyûtî'nin (849-911/1445-1057) belirttiğine göre bilhassa hadislerin *tedvîn* edilmesini takip eden dönemlerde kimi hadis ravileri, en az *hâfız* derecesine yükselmiş hadis alimlerinin bilmedikleri rivayetler nakletmeye başlamışlardır. Hadis rivayeti, *tedvin* devresinden sonra daha ziyade yazılı metinler ve kitaplar gibi *asıllardan* yapılmıştır. Bu nedenle yazılı metinlerde ve kitaplarda yer almamış hadislere rastlamak imkânsız hâle gelmiştir. Buna göre, üst düzey hadis alimlerinin yazılı metinler ve kitaplardan rivayet ettikleri; öteki deyişle *aslı* bulunan hadisler kabul görmüştür. Buna karşılık yazılı aslı olmayan, nitelenen alimler dışında kalan ravilerce rivayet edilen hadislerin batıl olduklarına hükmedilmiştir.⁽¹⁵⁾ Böylece, nakledilen rivayetlerin büyük çoğunluğunu bilen bir alimin hadis olarak bilmediği veya herhangi bir yazılı aslına vakıf olmadığı rivayet batıl sayılmıştır.

(14) el-Masnû' Mukaddimesi, 8.

(15) Tedrîbu'r-Râvi, 1/297.

el-Mevsilî, el-Muğnî'de bu ve öteki bazı terimlerden sırasıyla şunları kullanmıştır:

Lâ Yasıhhu (fî Hâze'l-Bâb) (Şey'un) An Resûlillâh (Ani'n-Nebi-s.a)-(fî Hâze'l-Metni) : 1., 2., 4., 9., 10., 14., 15., 16., 18., 20., 22., 24., 27., 29., 30., 31., 34., 35., 36., 37., 38., 41., 43., 44., 47., 53., 54., 61., 62., 63., 64., 65., 67., 68., 69., 71., 72., 73., 77., 81., 82., 83., 84., 86., 87., 88., 96., 98., 99., bablarda);

Lem Yasıhh (fî Hâze'l-Bâbi) (fîhi) an Resûlillâh (s.a): (17., 26., 49., 78. bablarda);

Leyse bi-Sahîhin : (23. ve 28. bablarda);

Leyse (fîhâ Şey'un) Yesbutu: (3., 19., 45., 46., 51., 89. bablarda)

Leyse fîhâ mâ yasıhhu : (5., 12., 96. bablarda);

Lâ Yesbut fî hâzâ hadîsun sahîhun (şey'un) : (25. babda)

Lâ Yesbut fî hâzâ ani'n-Nebî : (6., 8., 48., 74. bablarda);

Leyse fîhi Hadîsun (Şey'un) Sahîhun : (39., 40., 58., 97. bablarda);

Leyse fîhâ Sahîhun an Resûlillâh (s.a) : (92. babda);

Leyse lehû Aslun : (85. ve 94. bablarda);

Mâ Sahhu an Resûlillâh Şey'un: (52. babda);

Lâ Yu'raf (hâzâ) an'i-Nebî (s.a) : (91. babda);

Lâ Yuhfaz min vechin Yesbutu: (76. babda).

Verilen listenin incelenmesi şunu gösterir. Alimimiz, eserinde yukarıda verilen kümelere giren terimlerden konuyu vurgulayan en önemlilerini kullanmıştır. Onun kullandığı bu terimler asırlar boyu *Cerh ve Ta'dîl* alimleriyle üst düzey hadis imam-ları arasında fazlaca kullanılmış olanlardır. Söz konusu terimler arasında ilk sırayı sıhhati nefyeden *lâ yasıhhu* almaktadır.

Öte yandan el-Mevsilî, bazı bâb başlıklarını attıktan sonra hükmün arından bazı açıklamalar yapmıştır. Buna örnek olarak 74. babını gösterebiliriz. Gerçekten bu bâ-bı oldukça ilginçtir. Nakledeyim:

“Ağaran saçları boyamak suretiyle değiştirmekten men babı. Boyama işi ya kı-nayla, ya da (ona katılan) katem denilen otun yaprağıyla olur. el-Buhârî ve Müslim'in naklettiklerine göre, Hz. Ebu Bekr ile Hz. Ömer'in her ikisi ağaran saçlarını boyamış-lardır. el-Buhârî'nin ayrıca rivayet ettiği bir hadis şöyledir: 'Ummu Seleme bir çocu-ğa nazar değdiği zaman, Hz. Peygamber (s.a)'in saçından bir tel çıkarırdı.'

“Siyah boyaya gelince, Hz. Peygamber (s.a)'in torunları el-Hasan, el Huseyn, Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Tâbi'ilerin çoğu (ağaran saçlarını) siyaha boyarlardı. el-Buhârî'nin **el-Câmi'u's-Sahîh**'indeki bir hadise göre el-Huseyn'in başı (kesilip) getirildi-

ğinde (görüldü ki), döğme ile boyalıydı. Şöyle bir haber varidi olmuştur: 'Zamanın sonunda bazı kimseler ağaran saçlarını siyah boya ile boyarlar. Bunlar Cennet kokusu koklamazlar.'

"Musannıf şunları söyler: Bu konuda Hz. Ebu Bekr hakkındaki rivayet ile (ağaran saçları) siyah boyayla boyamakla ilgili sözlerinden başka Hz. Peygamber (s.a)'den sahih hiçbir şey gelmemiştir. Buna cevapsa iki yönden verilir. Birincisi, Müslim'in hadisleri, el-Buhârî'nin hadislerine dayanamaz. İkincisi, el-Hasen, el-Huseyn ve Sa'd b. Ebî Vakkâs saçlarını siyaha boyamışlardı. Böyle bir şey haram olsaydı, onlar kesinlikle yapmazlardı. Sahâbe zamanında (diğer sahâbîler) de mutlaka karşı çıkarlardı.

"Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir: Hz. peygamber (s.a)'den, Yahudiler ve hıristiyanlar saçlarını boyamazlar. Siz onlara aykırı hareket edin buyurduğu el-Buhârî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. Es-Sahîhân'da Hz. Peygamber (s.a)'in mutlak olarak ağaran saçları düzeltmeyi emrettiği varid olmuştur."⁽¹⁶⁾

Görülüyor ki el-Mevsılî, bab başlığını yazıp hükmünü naklettikten sonra o hükme varılmasına sebep olan sahih rivayetlerden önemli gördüklerine işaret etmiştir. Bu arada Ebu Dâvud, en-Nese'î ve Ahmed b. Hanbel tarafından nakledilmiş bir hadisi dolaylı yoldan eleştirmiştir. Bilhassa **"ağaran saçları boyamak haram olsaydı Hz. Peygamber (s.a)'in torunları ve Sa'd bunu yapmazlardı. Sahabe de karşı çıkarlardı"** derken, oldukça güçlü bir mantikî delil getirmiştir. Böylece o, sahih hadislerle aykırı rivayetlerin geçerli olamayacağını da vurgulamıştır.

Aynı şekilde 76. babı da ilginçtir. el-Mevsılî bu bâba, zamanına gelinceye kadar yüzüğün sağ ele takılması gerektiğine dair rivayetlerin ön plana çıktığını, pek de önemli olmayan bu konuya hadislerden deliller arayanların bulunduğunu gözönünde tutmuş olsa gerek, **"yüzüğü sağ ele takmak bâbı"** başlığını koymuştur. Arkasından da **"bu bâbda Hz. peygamber (s.a) den sahih olarak gelen hiçbir şey yoktur"** hükmünü nakletmiştir. Daha sonra ise ed-Dârekutnî'nin şu sözlerini eklemiştir: **"Bu konuda Enes'ten gelen rivayetler birbirleriyle çelişkilidirler. Mahfûz olan, Hz. Peygamber (s.a)'in yüzüğü sol eline takındığıdır."**⁽¹⁷⁾

El-Mevsılî burada yüzük takınmak hakkındaki rivayetlerin toplu bir değerlendirmesini yapmış olmaktadır. Onun bu tutumu ahlâkî bir konu hakkındaki ihtilafli rivayetlerin dolayısıyla eleştirisi sayılabilir.

(16) el-Muğnî, 41,42.

(17) Buradan anlaşığına göre Hz. Peygamber (s.a)'in yüzüğü sağ eline taktığına dair rivayetler de zayıftır. Bu rivayetlerden birkaçı için bk., (sağ el): Ebu Dâvud, Hâtem 5; et-Tirmizhi, libas 16; İbn Mâce, Libâs 42; Musned, 1/204, 205. (Sol el): Ebu Dâvud, gös, yer.

Son olarak ele alacağımız 92. babı, günlük hayatta en fazla karşılaşılan bir konuya değinmektedir: “*Duadan sonra elleri yüze sürmek bâbı*”. “**Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: ‘Hz. Peygamber (s.a)’den böyle bir şeyin sâbit olduğu bilinmiyor. Bu konudaki hadisler sadece el-Hasenu’l-Basrî’den rivayet ediliyor.**”⁽¹⁸⁾

Burada el-Mevsılî’nin sorumluluğunun bilincinde olan bir alim gibi davranarak bilimsel gerçeği açıkladığını görüyoruz. Onun günümüze gelinceye kadar müslümanların en fazla yaptıkları bir konuda gerçeği naklederek dikkate sunması kuşkusuz önemli bir iştir. Günümüz müslümanlarının her fırsatta ettikleri duadan sonra ellerini yüzlerine sürmeyi adeta duanın bir şartı haline getirdikleri de düşünülürse konunun önemi daha da açıklık kazanır.

Ahmed b. Hanbel’in nakledilen sözlerinde de belirtildiği üzere dua ettikten sonra elleri yüze sürmek hakkında sünnette açıklık yoktur. Ancak daha sonraları ortaya çıkan bu husus istihsân delili ile açıklanarak İslâmî bir âdet halini almıştır.

Burada şunları eklemeyen geçmemek gerekir. Biz, müslümanların fazlaca yaptıkları bir işin sünnette açıkça yer olmadığını söylerken, bırakılması gerektiğini kastedmiyoruz. Asırlarca iyi görülerek uygulanmış ve adeta adet haline gelmiş bir hususu kaldırmak arzusu aklımızın ucundan bile geçmez. Biz, her müslümanın, hatta daha genel ifadesiyle her Allah’ın kulunun her fırsatta Allah’a dua etmekten geri kalması gerektiğine inanıyoruz. Bununla birlikte dua eden müslümanın sırf Hz. Peygamber (s.a)’in yaptığını düşünerek, öteki deyişle sünnete uymak gayesiyle ellerini yüzüne sürmesinin hatalı olacağı kanaatindeyiz. Açıkcası müslüman, her zaman, her yerde Allah’a dua eder. Ancak, duadan sonra sünnete uyuyorum düşüncesiyle ellerini yüzüne sürerse, aslında sünnete değil, sonradan ortaya çıkan ve müslümanlarca benimsenmiş bir uygulamaya katılmış olur. O hale göre de yaptığını Hz. Peygamber (s.a)’in işlediği, tavsiye ettiği bir fiil sayma hatasına düşer. Biz böyle bir hatadan korunulması gerektiğine inanıyoruz. Kısacası İslâm’ı bilinçli bir şekilde yaşamalı, her şeyi yerine koymalıdır. Farzları, vacipleri olduğu gibi sünnetleri de iyi kavramalıdır. Bir de, bir kısım farzları ve vacipleri terkedip onlar kadar önemi olmayan bazı hususlar üzerinde durmamalıdır. Namazı, orucu, haccı önemsemeyip İslâmî kimliğin ayrılmaz nitelikleri olan doğruluk, ahde vefa, sözünde durma, istikamet ve benzeri hasletleri bırakıp akik yüzük takmak, sarık sarmak, sakal bırakmak gibi teferruatla kendini avutanların ve bunları birer dinî emir gibi kabul edenlerin görülmesi, burada bu satırları eklemenin yerinde olacağını düşündürdü. Konudan sapmak gibi görünen bu satırlardan ötürü umarız okuyucularımız bizi mazur görürler.

(18) el-Muğnî, 46.

Kısaca ve kalın çizgilerle tanıtmaya çalıştığımız el-Muğnî, mevzu hadisleri asıl almakla birlikte daha geniş bir ifadeyle sahih dışında kalan zayıf ve uydurma rivayetleri konularına göre özetleyen gerçekten dikkat çekici bir eserdir. Hadis tarihi ve tenkid yönlerinden son derece önemlidir. Özellikle, söz gelimi akla mantığa, daha doğrusu heva ve hevese uymadığını ileri sürerek pek çok sahih hadise mevzu damgası vurabilenlerin; buna karşılık İslâm Dini'ni, Hz. Peygamber (s.a)'i, hadisleri veya bazı konuları savunabilmek uğruna önüne gelen her söze hadis gözüyle bakanların bulunduğu gözönüne alınırsa eser ayrı bir önem kazanır.

ELEŞTİRİLER:

el-Mevsilî, el-Muğnî'de mevzu ve zayıf hadisleri konu bazında özetlemekle ileri bir adım atmıştır. Bununla birlikte gerek kendisi, gerekse eseri eleştirelere hedef olmuştur. Ona yöneltilen eleştirilerden ilki Ahmed b. Ali İbn Haceri'l-Askalânî'ye (773-852/1371-1448) aittir. İbn Hacer, **Musnedu Ahmed b. Hanbel**'de yer alan ve Abdurrahîm İbnu'l-Huseyn el-İrâkî (725-806/1324-1403) tarafından mevzu olduklarına hükmedilen dokuz (yedi) hadisi savunmak üzere kaleme aldığı **el-Kavlu'l-Musnedded fi'z-Zebbi an Musnedi Ahmed** isimli eserinin ihtikâr ve komşuya eziyet konusundaki İbn Umer hadisine ayırdığı kısımda ilkin el-İrâkî'nin **"..Bu hadisi Ebu Hafs Umer b. Bedr el-Mevsilî mevzuatında vermiştir"** sözünü nakleder. Daha sonra ise şunları ekler: **"el-İrâkî'nin bu sözüne önem verilmez; çünkü el-Mevsilî hadis tenkitcisi değildir. Bahse konu rivayeti İbnu'l-Cevzî'nin kitabından tahrîc etmiş; kendisi hiçbir şey eklemeyen özetlemiştir."**⁽¹⁹⁾

Buradan anlaşıldığı kadarıyla İbn Hacer, el-Mevsilî'yi hadis alimi saymamaktadır. Dolayısıyla mevzu hadislere ayırdığı kitabına bir hadisi almış olmasını hadisin mevzu olduğuna hükmetmek için yeterli görmemektedir.

İbn Hacer'in bu eleştirisi aşağı-yukarı Muhammed b. Abdurrahmân es-Sehâvî (öl.902/1496) ve Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî'de (847-911/1443-1505) de görülür. es-Sehâvî şunları söylemiştir: "Umer b. Bedr el-Mevsilî **el-Muğnî** adını verdiği bir kitap tasnif etmiştir. Bu eserin her babında söylediklerine dair geçmişte yaşamış hadis imamlarından, özellikle de ilk devir alimlerinden (mutekaddimîn) lehine olanlar bulunmakla birlikte kendisini pek çok eleştiren olmuştur."⁽²⁰⁾

es-Suyûtî'ye gelince, şöyle demiştir: "Umer b. Bedr e-Mevsilî, hâfız derecesine yükselmemiş birisi olduğu halde üst düzey hadis alimlerinin **"lem yasihha şey'un fi hâze'l-bâb"** hükümlerine dair bir kitap yazmıştır. Bu kitapta zikrettiklerinden çoğu üzerinde eleştiriler vardır."⁽²¹⁾

(19) Haydarâbâd Dakken 1400/1979, sh. 6.

(20) **Fethu'l-Muğis**, 1/238.

(21) **Tedrîbu'r-Râvî**, 1/297.

Bu eleştirileri özetleyecek olursak, el-İrâkî **Musnedu Ahmed b. Hanbel**'de yer alan bir hadisi tenkit ederken onu el-Mevsılî'nin mevzuatına aldığı söylemiştir. Buna karşılık İbn Hacer, aynı hadisi savunurken el-Mevsılî'nin hadis eleştirecek yetekte biri olmadığını öne sürerek adeta bunun hadise mevzu denebilmek için yeterli olamayacağını söylemek istemiştir. es-Sehâvî, alimimizin el-Muğnî'de tatbik ettiği metot yüzünden eleştiriye uğradığına işaret etmiştir. es-Suyûtî ise aşağı-yukarı es-Sehâvî ve İbn Hacer'in paralelinde konuşmuştur.

es-Sehâvî ve es-Suyûtî'nin sözünü ettikleri eleştirelerin kimler tarafından ve ne yönde yapıldığını belirleyebilmek üzere yaptığımız araştırma şimdilik göğse ferahlık veren bir sonuca ulaşmadı. Daha sonraları kaleme alınan Muhammed İbnü'l-Hasen İbn Himmât ed-Dimeşkî'nin (1091-1175/1680-1761) **Hâtime Sifri's-Sa'âde** hadislerinin tahrîcine ayırdığı **et-Tenkît ve'l-İfâde fî Tahrîci Ahâdîsi Hâtîmeti Sifri's-Sa'âde** isimli eserinde de konuya dair herhangi bir işarete rastlamadık. Bu bakımdan sözkonusu tenkitler üzerine şimdilik bir şeyler söylemek imkânından mahrumuz. Allah kısmet eder, nasip olursa ilerde bir başka araştırma vesilesiyle bu eleştirilere satırbaşı açarız.

Burada eklemek gerekir ki, gerek es-Sehâvî, gerekse es-Suyûtî hadis tenkidinde *tesâhül* taraftarları olarak bilinirler. Bilhassa es-Suyûtî'nin kimi alimlerin zayıf olduğuna hükmettikleri nice hadisleri savunurken halk deyişiyle "**bin dereden su getirdiği**" bilinmektedir. O nedenle anılan iki alimin işaret ettikleri eleştirelerin bazı hadisleri savunabilme gayretleri olduğu söylenebilir.

el-Muğnî'ye çağımız başlarından itibaren de eleştiriler yöneltenler olmuştur. Bunlar yazdıkları eserlerinde daha ziyade izlenen metot üzerinde durarak bazı konulardaki genellemenin isabetsiz olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Bu arada konuya giren bazı hadisleri savunmaya çalıştıkları da dikkat çekmektedir.

Bahis konusu eserlerden bir tanesi Hâmid b. İbrâhîm b. Ahmed'in kaleminden çıkmıştır. Bir diğeri, Hicâzî b. Muhammed b. Şerîf el-Huveynî'nin kaleme aldığı, **Faslu'l-Hitâb bi-Nakdi Kitâbi'l-Muğnî ani'l-Hıfzi ve'l-Kitâb** isimli eserdir.⁽²²⁾ Üçüncüsü ise bir Türk aliminin konuyu gündeme getirmesi sonucu oluştuğu anlaşılan **İntikadu'l-Muğnî**'dir.⁽²³⁾ Açıklamak gerekirse, İntikadu'l-Muğnî, musannıfı Husâmu'd-Dîn el-Kudsî'nin hocası Muhammed Zâhid el-Kevserî'ye (1296-1371/1873-1952) sorduğu sorulara aldığı cevaplara İbn Himmât'ın **et-Tenkît ve'l-İfâde**'de her bir bâb hakkında yazdıklarından pasajların eklenmesiyle meydana gelmiştir.

(22) Ahmed el-Bezre, **et-Tenkît** sunuşu, sh. 7.

(23) (Dimeşk, Terakki Matbaası 1343/1925). Baş tarafında İbn Himmât'ın kısa hayat hikâyesine de yer verilmiştir.

İntikadu'l-Muğnî mukaddimesi Cerh ve Ta'dil, ravi tenkidi, mevzu hükmü gibi önemli konularda geçerli bazı kurallara değinmiştir. Burada el-Kudsî, önce İbn Bedr'in Hadis ilminde derinleşmemiş olanların mevzu hadislere muttali olabilmelerini kolaylaştırmak üzere, herbirini ayrı ayrı incelemeye gerek duymadan konularına göre topluca değerlendirmelerine yarayacak bir eser tasnif ettiğinden bahseder. Sonra ravilerin cerhinin-ta'dilinin alimden alime değiştiğini, bazı alimlerin cerhettiği bir ravinin yükünü Cennet'e yıktığını söyler. Devamında bir muhaddisin "**lâ Yasıhhu fî Hâze'l-Bâbi Şey'un**" hükmüyle kastedtiği şeyin kitabında unvanını yazdığı bâb olabileceğine; bu hükmün "**bu manada hiçbir sahih hadis yoktur**" anlamına gelmeyeceğine dikkat çeker. Sözlerine, el-Mevsılî'nin yaptığı işin sonucu olmayan boşuna bir gayret olduğunu ekler. Daha sonra ise onun bir çok bâbında ismini vermemekle birlikte İbnu'l-Cevzî'ye uyduğuna işaret eder. İbnu'l-Cevzî'nin **el-Mevdû'âtu'l-Kubrâ**'da veya **el-İlelu'l Mutenâhiye**'de bir hadisi ravilerinden biri hakkında söylenenler yüzünden reddederken bir başka hadiste aynı raviyi tevsîk ederek hevasına denk düşen, mezhebine uyan hadisini kabul ettiğine dikkat çeker. Misal olarak da Câbir el Cu'fî'yi verir. Devamında İbnu'l-Cevzî'nin isimleri birbirine karıştırdığına işaret eden el-Kudsî, Muhammed b. Muhâcir misalinde olduğu gibi *sikabir* raviyi yalancı olarak gördüğünü belirtir. Ona göre İbnu'l-Cevzî, ravilerin cerhi konusunda çok kere Ebu'l-Feth el-Ezdî'nin görüşlerini delil almıştır. Muhennâ ve diğer bazı raviler misalinde olduğu gibi cerhini içine sindiremediği kimi ravilere dair el-Ezdî'nin söylediklerini ise reddetmiştir. Bu takdirde el-Ezdî, görüşüne katılamıyacak bir rafizî durumuna düşmüştür.

el-Kudsî, bundan sonra İbnu'l-Cevzî'nin sünenlerde, dahası **es-Sahîhân**'da mevcut bazı *hasen* ve *sahih* hadisleri mevzuatına dahil ettiğine işaret eden es-Sehâvî'nin sözlerini nakleder. Arkasından ise el-Mevsılî'nin hükümlerini naklettiği alimleri sıralar. Bunlar arasında ilk sırayı el-Ukaylî ile Ahmed b. Hanbel almaktadır. Ona göre el-Ukaylî cerhte son derece katıdır. Nefiy hükmü çoktur. Ez-Zehbî, bundan dolayı el-Ukaylî'ye çatar. Onun, aralarında Ali İbnu'l-Medînî, Abdurrezzâk, Usmân b. Ebî Şeybe, İbrahîm b. Sa'd, Affân b. Muslim, Ebân el-Attâr, İsrâ'îl, Ezher es-Semmân, Behz b. Esed, Sâbit el-Bunânî, Cerîr b. Abdilhamîd gibi meşhurların da bulunduğu birçok ravi hakkında konuşmuş olmasını ayıp sayar. Ez. Zehbî'ye bakılırsa bu alimlerin hadisleri terkedilirse ilim kapısını sımsıkı kapamış oluruz. Hitap kesilir; eserler ölür.

Öte yandan el-Ukaylî, **Kitâbu'd-Du'afâ** isimli eserinde es-Sahîhân ricalinden, fıkıh imamlarından ve Hadis ravilerinden çoğunu cerhetmiştir. Bununla birlikte o çok yerde ravi isminde hata yapar. Kimliğini kestiremez. Hadisini terkeder. Bazen "**lâ Yasıhhu fî Hâze'l-Bâbi Şey'un**" sözünü, metin başka târîktan sahih olsa bile, mücerred uydurma bir senede bakarak söyler. Sözünün zahiri yanılmaya yol açar.

Ahmed b. Hanbel'e gelince, tartışmasız, muhaddislerin imamıdır. Ancak el-Mevsilî'nin el-Muğnî'de ondan naklettikleri-pek azı dışında-doğru değildir. Aslına bakılırsa Ahmed b. Hanbel'den nakledilen rivayetlerin çoğu ihtilaflıdır. Meselâ "*Talebu'l-İlmi Farîdatun alâ Kulli Muslimin*" (ilim talebi her müslüman üzerinde fartzdır) hadîsini es-Suyûtî sahih kabul etmiştir. "*Ketmu'l-İlmi*" (İlmi gizlemek) hadîsine el-Hâkim sahih demiş; et-Tirmizî hasen olduğunu söylemiştir. O da **Musned**'inde tahrîc etmiştir. "**Abdest alırken besmele çekmek**" konusunda Ahmed b. Hanbel'in söyledikleri musannıf el-Mevsilî'nin zikrettiği gibi değildir. **Sunenu't-Tirmizî**'de geçtiği üzere o, "**bu bâbda sahih isnadı bulunan hiçbir hadis bilmiyorum**" demiştir.⁽²⁴⁾ İbn Hacer şöyle diyor: "(Bir konuda sahih hadis olduğunu) bilmemek, o konuda hiçbir sahih hadis olmadığının sabit olmasını gerektirmez. Aynı şekilde bir konuda herhangi bir sahih hadisin sabit olmayışı sübûtle sıhhat murat edilmiş olabileceği ihtimaline binaen, zayıflığın sabit olmasını icap ettirmez. Sübutla sıhhatin murat edildiği ihtimali *hasene* de ters düşmez."

el-Mevsilî'nin Hadis İlmünde *hâfiz* derecesine çıkamamış biri olduğuna işaret eden el-Kudsî, son değerlendirmesini şöyle yapmıştır:

"Sözün özü, İbn Bedr'in kitabına yığıldığı kaviller, kendisinden önce muhaddisler tarafından söylenmiş bile olsalar, değişik makamlar itibariyle farklı manadadırlar. Evet, İbn Bedr'in sırf sıhhatin ıstılâhî manasıyla irad edilen birçok konuya hiç ilişmemesi gerekirdi. Lâkin, o takdirde de maksadına halel gelecekti."⁽²⁵⁾

Görülüyor ki, aslında rahmetli Muhammed Zâhid el-Kevserî'ye ait olan bu tevcihler, hadis eleştirisinin kimi önemli noktalarına işaret etmektedir. Bu arada İbnu'l-Cevzî'nin tutumu da kısaca eleştirilmektedir.

Husâmuddîn el-Kudsî, el-Muğnî'nin içeriği hakkında, yukarıda da değinildiği gibi, herhangi bir tevcihte bulunmamaktadır. Onun yaptığı, İbn Himmât'ın et-Tenkî'te verdiği bilgileri özetlemek olmuştur. Bir misal verelim:

"el-Muğnî Musannıfı şöyle der: 'Hamama girmekten men babı. Bu bâbda Hz. Peygamber (s.a)'den hiçbir sahih rivayet gelmemiştir.'

"et-Tenkî'te varid olduğuna göre, hamama girmenin yasaklanması konusunda gelen hadisler mutlak değildir. Câbir'den gelen bir hadiste 'Allah'a ve Ahiret gününe inananlar peştemalsiz hamama girmesinler. Allah'a ve Ahiret gününe inananlar hanımlarını, aynı şekilde peştemalsiz olarak hamama göndermesinler'denilmiştir. Bu hadisi et-

(24) Oysa el-Mevsilî'nin naklettiği rivayet "bize göre bu babda Hz. Peygamber (s.a)'den hiçbir şey sabit olmamıştır" şeklindedir. Bk.; el-Muğnî, sh. 27. Krş. **Sunenu't-Tirmizî**, Tahâre 20, 1/38 r. 25.

(25) **İntikadu'l-Muğnî**, sh., 5-10.

Tirmizî ve en-Nese'î rivayet etmişlerdir. et-Tirmizî hasen olduğunu söylemiştir. el-Hâkim de hadisi hasen görür ve Müslim'in şartına göre sahih olduğunu söyler. el-Munzirî de onu ikrar etmiştir. Bu hadis bu konudaki en güzel hadistir. Aynı manaya gelen birçok hadis daha vardır. Bir tanesi, İbn Abbâs'tan rivayet edilendir. Bu hadise göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuşlardır: 'Hamam denilen binalara girmekten sakının.' Bunun üzerine sahabiler, 'Yâ Resûlallâh' Dediler, 'vücuttaki kiri gideriyor'. Hz. Peygamber (s.a) bu söz üzerine 'öyleyse hamama girerken örtünün' buyurdu. Bu hadisi el-Bezzâr tahrîc etmiş ve 'bazıları Tâvus'tan mürsel olarak rivayet ettiler' demiştir. Abdülazîm el-Munzirî şöyle der: 'Ravilerinin hepsi de sahih hadisleriyle ihticâc edilen kişilerdir. Onu el-Hâkim de rivayet etmiş ve Müslim'in şartına göre 'sahihtir' demiştir. el-Hâkim rivayetinin benzerini et-Taberânî de rivayet etmiştir"⁽²⁶⁾

Verilen misal gösterir ki, İbn Himmât'ın **et-Tenkît**'te verdiği bilgiler daha ziyade hadisin tahrîcine ağırlık verir niteliktedir. Artırılabilir misaller de aşağı-yukarı aynı doğrultudadır. Bu bakımdan eleştirel ağırlığı olduğu söylenemez.

el-Muğnî'yi ve musannıfını eleştirme vadisinde ortaya konulan eserlerden elde edemediklerimiz hakkında herhangi bir fikir beyan edecek değiliz. Arzu ettiğimizi elde edinceye kadar elimizde olanla yetinmemizi öğütleyen "**el-Cûd mine l- Mevcûd**" özdeyişini hatırlayıp geçeceğiz. Son olarakda **et- Tenkit** muhakkikinın şu değerlendirmesini nakdeceğiz:

"Bundan altmış yıl önce Husâmuddîn el- Kudsî, İbn Bedr'in kitabını tetkit etmek üzere ortaya bir kitap koydu. Adını **İntikadu'l-Muğnî ani'l-Hıfzi ve'l-Kitâb bi-Kavlihîm lem Yasihha Şey'un mine'l-Ahâdîs fî Hâze'l-Bâb** koydu. Yaptığı iş çoğunlukla İbn Himmât'ın **et-Tenkît ve'l-İfâde fî Tahrîci Ahâdîsi Hâtîme Sifri es-Sa'âde** kitabındaki sözlerini nakletmekle kaldı. Bu yaptığı bilimsel araştırma ruhuyla bağdaşmaz. Kaldı ki İbn Himmât, kimi yerlerde bazı hadisler hakkındaki hükümlerde hata etmiştir. el-Kudsî ise herhangi bir açıklama yapmadan İbn Himmât'ın sözlerini nakletmekle yetinmiştir."

"... et-Tenkît kitabının tahkikine başlamadan birkaç gün önce elime **Faslu'l-Hitâb bi-Nakdi Kitâbi'l-Muğni ani'l-Hıfzi ve'l-Kitâb** isimli kitap geçti. Bu kitabın müellefi Üstâd Ebu İshâkel-Huveynî el-Eserî Hicâzi b. Muhammed b. Şerîf'tir. Bu kitap el-Kudsî'nin kitabından daha üstündür. Çünkü onda tutuculuktan uzak, heva ve hevese tabi olmaksızın hadis ilmi kaidelerinin tatbiki gibi ilmî bir ruh farkedilir."

"... el-Huveynî'nin ayrıca zikrettiğine göre el-Kudsî, **İntikadu'l-Muğnî**'de *Salâtu't-Tesâbih* (tesbîh namazı) gibi bazı konulardaki hadislerin tahkiki için hiçbir gayret göstermemiştir."⁽²⁷⁾

(26) **İntikadu'l-Muğnî**, sh., 25.

(27) Ahmed el-Bezre, **et-Tenkît** takdimi, s. 6,7.

Sonuç olarak denilebilir ki, el-Muğnî'yi eleştirmek üzere kaleme alınan eserlerin görülebilenlerinde klasik hadis tahrîc metodunun ötesinde pek fazla bir şey yapılabilmemiş değildir. Bu demektir ki bâblara ait meşhur rivayetlerin gerek isnad gerekse metin tenkidi yönünde farklı şeyler söylenememiştir. O nedenle bu kadarı ile yetiniyor ve **Hâtime Sifri's-S'âde**'ye geçiyoruz.

2. HÂTİME SİFRİ'S-SA'ÂDE

Yazımızın başında da işaret ettiğimiz üzere sahih dışında kalan zayıf ve uydurma rivayetleri konu bazında veren ikinci eserimiz Muhammed b. Ya'kub el-Fîruzâbâdî'ye aittir. Esas itibariyle Hz. Peygamber (s.a)'in ibadet hayatını konu olarak alan meşhur **Sifru's-Sa'âde** isimli eserin sonuna eklenen ayrı bir bölümden ibarettir. 94 babdan oluşmaktadır. **el-Muğnî** tertibindedir. Gerek içeriği, gerek metodu, gerekse konuları yönünden onun bir benzeridir. Eklemek gerekirse, bâbları, bâbların sırası, konuya yaklaşım biçimi ve herbir konuya dair nakledilen hükümler çok kere aşağı yukarı el-Muğnî'ninkilerle aynıdır. Misâl verelim:

“Çocuklara Muhammed yahut Ahmed isimlerini vermek bâbı. Ebû Hâtim er-Râzi dedi ki: Bu bâbda Hz. Peygamber (s.a.)'den birtakım hadisler varid olmuştur. Ancak içlerinde sahih olanı yoktur.” (**El-Muğnî**)

“Çocuklara Muhammed ve Ahmed isimlerini vermenin fazileti babı. Bu konuda sahih hiçbir şey yoktur.” (**Hâtime**)

“Ölü Yıkayanın Gusletmesi Emri Bâbı. Ahmed dedi ki: Bu bâbda sahih bir hadis sabit olmamıştır.”(**el-Muğnî**)

“Ölü Yıkayan babı. Bu babda sahih hadis yoktur.”(**Hâtime**)

“Mescide komşu olan birinin namazı mescitte kılınmadıkça olmaz, babı. Bu bâbda Hz. Peygamber (s.a.s)'den sahih hiçbir şey yoktur.”(**el-Muğnî**)

“Mescide komşu olan birinin namazı mescitte kılınmadıkça olmaz” hadisi. Konu ya dair sahih hiçbir şey yoktur.” (**Hâtime**)

Birbirine oldukça benzeyen bu iki kitap arasındaki benzerliği içerik yönünden ortaya koyabilmek ve karşılaştırmalarını yapmak üzere konularının fihristine göz atmak yerinde olacaktır.

Bâb No:

el-Muğnî	Hâtîme	Bâbın Unvânı
1	1	İmanın artıp eksilmesi
2	2	Mürci'e, Cehmiye, Kaderiye ve Eş'ariyye
3	3	Allah Kelâmının ezeli ve yaratılmamış olduğu
4	4	Meleklerin Yaratılışı
5	5	İsim ve Çocuklara Muhammed, Ahmed isimlerini vermenin Fazileti
6	6	Akıl ve Fazileti
7	7	Hızır ve İlyâs'ın Ömürleri, Hayatta oldukları
8	8	İlim İsteminin Farz oluşu
9	9	Kendisinden bilgi istenen, bildiğini saklayan kişiler
10	10	Kur'ân-ı Kerim Sûrelerinin Fazileti
11	11	Hz. Ebû Bekr'in Fazileti
12	12	Hz. Ali'nin Faziletleri
13	-	Arap Kabilelerinin Fazileti
14	15	Kudüs, Hacer-i Mu'allak, Askalân, Kazvin, Endülüs ve Dimeşk'in Faziletleri
15	13	Mu'aviye b. Ebî Sufyân'ın Fedâ'ili
16	14	Ebu Hanîfe ve eş-Şâfi'i'nin Öğülmesi ve Yerilmesi
17	16	"Su iki kulle ölçüsüne ulaşınca pislik tutmaz" (Sözü)
18	17	Güneşte kalarak ısınmış su kullanmak
19	-	Abdest alırken "Besmele" çekmek
20	-	Abdest alırken suyu israf etmenin mekruh olduğu
21	18	Abdest alınca organları kurulamak
22	19	Abdest alırken sakalı hilallemek; kulaklara ve boyna meshetmek
23	20	Hurma Şırasıyla abdest almak
24	-	Kadına dokunmanın Abdesti Bozmadığı
25	21	Ölü yıkayanın gusletmesi emri
26	22	Hamama girmenin men edilmesi
27	23	Besmele'nin her sureden ayet olduğu
28	24	Namazda Besmele'yi açıktan okumak
29	25	"İmâm Dâmin; Müezzin Mu'temendir" (sözü)

- 30 26 “Mescide komşu olan birinin namazı ancak mescitte kılınırsa Sahih/Kabul olur” (Sözü)
- 31 27 Herbir iyinin ve günahkârın arkasından namaz kılmanın caiz olduğu
- 32 29 Namaz borcu olanın namazı olmaz bahsi
- 33 28 Seferde Namazı tam kılmanın ve seferde oruç tutmanın günahı
- 34 30 Hz. peygamber (s.a)’in Dünyadan ayrılışına dek fecirde kunut yaptığı
- 35 31 Mescitte Cenaze namazı kılmanın yasaklanması
- 36 32 Cenaze namazı tekbirlerini alırken elleri kaldırmak
- 37 33 “Namazı hiçbir şey kesmez” (Sözü)
- 38 34 Reğâ’ib, Mi’râc, Şabanın 15. (Berat) geceleri gibi belli gecelerde kılınan özel namazlar; iman namazı; haftanın her günü ve gecesi kılınan özel namazlar; ana-babaya iyilik namazı; Aşûrâ günü namazı ve benzeri özel namazlar
- 39 35 Tesbih namazı
- 40 - Bayram namazlarında alınan tekbirlerin sayısı
- 41 36 Süs eşyasının zekâtı
- 42 37 Bal zekâtı
- 43 - “Dilencinin yalanı olmasaydı onu koğan (beladan) kurtulamazdı” (Sözü)
- 44 38 Sebzelerin zekâtı
- 45 39 Bir şeyi yufka yüreklilerden ve güzel yüzlülere isteme
- 46 40 İyiliğin fazileti; insanların ihtiyaçlarını görmek varken usanmaktan sakındırmak
- 47 - Zarar ve fesat sözkonusu olan yerlerde iyilik yapılması (veya ma’rufun işlenmesi)
- 48 - “Cömert Allah’a yakındır; Cimri ise O’ndan uzaktır” sözü
- 49 41 Aşûrâ gününün fazileti
- 50 - Aşûrâ günü gözleri sürmelemek
- 51 - “Gecedan oruca azmetmeyenin orucu olmaz” sözü
- 52 42 Recep ayında tutulan oruc ve fazileti
- 53 43 “Kan aldırma oruçluya iftar ettirmiş olur. Alan da aldırma da iftar etmiş sayılır” sözü
- 54 44 “Haccememe durumuna düşmeden haccedin”(Sözü)

- 55 - Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Dört hadis vardır, pazar yerlerine varıncaya kadar her yerde rivayet ediliyor. Oysa hiçbirinin aslı yoktur”.
- 56 45 “Bir çıkar sağlayan herbir borç ribadır” sözü
- 57 - Ölçülebilen malı ölçülebilenle satma
- 58 46 “Evlenecek kızın velisi ve adaletli iki şahit olmadan nikâh olmaz” sözü
- 59 47 (Cariyeler edinme emri) ve “Cariyeler ediniz; çünkü doğurgan olurlar” sözü
- 60 - “Şehzadelerden sakının; çünkü onlar genç kızların şehvetleri gibi şehvete sahiptirler” sözü
- 61 48 Bekârlığın öğülmesi
- 49 Hüsnü'l-Hat (güzel yazı yazma) ve öğrenmeye teşvik
- 62 50 Sidr ağacının kesilmesinin yasaklanması;
- 63 51 Hz. Peygamber (s.a)'in sütü yeğlediği; balı ve baklayı methettiği.
“Peynir derttir, ceviz devadır” sözü. “Patlıcan ne için yenirse ona yarar.
Zemzem suyu ne için içilirse ona iyi gelir” sözleri
- 64 52 (Etin fazileti); “Dünya ve ahiret yiyeceklerinin en iyisi Ettir” sözü
- 65 53 Eti bıçakla kesmenin yasaklanması; bu işi yapanların yabancılar olduğu
- 66 54 Keşkek (ve fazileti)
- 67 55 Çamur (toprak) yemekten men
- 68 56 Pazar yerinde (yolda) birşeyler yemek
- 69 57 Karpuz ve faziletleri
- 70 58 Nergis, merzencuş, menekşe gibi çiçeklerin, sorgun ağacının fazileti
- 71 59 Beyaz horozun fazileti
- 72 60 Kınanın fazileti
- 73 61 Ağaran saçları yolmanın yasaklanması
- 74 - Ağaran saçların rengini değiştirmenin yasaklanması
- 75 62 Akik yüzük takınmak, yüzüğü sağ ele takmak
- 76 63 Yüzüğü sol ele takınmak
- 77 63 Görülen rüyayı kadınlara anlatmaktan men etmek
- 78 64 Hz. Peygamber (s.a)'in Farsca konuştuğu
- 79 65 Farsca konuşmanın kötülüğü
- 80 66 “Piç Cennet'e giremez” sözü

- 81 67 “Fasığın dedikodusu olmaz” sözü
- 82 68 Pirelere söğmekten men
- 83 69 Semâ’ın yerilmesi
- 84 70 Satranç oynamak
- 85 71 “Dinden dönen kadın öldürülmez” sözü
- 86 72 “İki yerleşim birimi arasında bir ölü bulunursa diyetini yakın olan yer (halkı) öder” sözü
- 87 73 “Yanında bir grup insan varken birisine bir hediye verilirse o hediyeye yanındakiler de ortak olurlar” sözü
- 88 74 Kazancın yerilmesi ve mal fitnesi
- 89 75 Mübah şeyleri yemenin içmenin terkedilmesi
- 90 76 Kan aldirmek; kan aldirmek için belli günler seçmek
- 91 77 İhtikâr (Karaborsacılık)
- 92 78 Duadan sora elleri yüze sürmek
- 93 79 Ansızın ölmek
- 94 80 el-Melâhim ve'l-Fiten
- 95 81 Kimi aylarda harikulâde olayların açığa çıkması
- 82 İcmâ’ın hüccet oluşu
- 83 Kıyasın hüccet oluşu
- 96 84 100. hicrî yıldan sonra doğacak çocukların yerilmesi
- 97 85 h. 130.; h. 160. yıllardan sonra vaki olacak olayların nitelenmesi
- 98 86 200. hicrî yıldan sonra birtakım mucizelerin ortaya çıkacağı
- 99 87 Ahir zamanda çocukların mezmûm olacakları
- 100 88 Kur’ân Kerim’i nağmelerle okumanın haram oluşu
- 101 89 Hurma şirasının helal oluşu
- 90 “Benden bir hadis işitirseniz onu Kur’ân-ı Kerîm’le vuruşturun. Ona uyarsa kabul edin. Uymazsa reddedin” sözü
- 91 Irak ehlinin ilimden ve ilim uğuruna yalınayak yolculuk yapmaktan istifade etmeleri; ilim talebinde yumuşak davranmaları; Çocuklara eziyet eden öğretmenin ukûbeti; muallimlere fakir düşmeleri için beddua etmek
- 92 Uygurluların yerilmesi ve öğülmesi

- 93 Yatsıdan sonra şiir söylemek; şairlere bahşiş vermek suretiyle ırzı korumak;
Fıkıh bilgisi olmadan ibadet etmenin yerilmesi; sultanlara yaltaklanan alimlerin
yerilmesi; alimlerin müsahaması; meleklerin alimlerin kabirlerini ziyaret etmeleri
- 94 Ummetin 72 fırkaya bölüneceği.

Cetvel incelendiğinde görülür ki, 86 konu her iki kitapta da aynıdır. 15 bâb **el-Muğnî**'de olduğu halde **Hâtîme**'de yoktur. Buna karşılık **Hâtîme**'de bulunan 8 bâb el-Muğnî'de yer almamıştır. **el-Muğnî**'nin *zevâ'idi* sayılabilecek bu sekiz bâbı sıralamakta yarar vardır.

49. Hüsnü'l-Hat (güzel yazı yazma) ve öğrenmeye teşvik
82. İcmâ'ın hüccet oluşu
83. Kıyasın hüccet oluşu
90. "Benden bir hadis işitirseniz onu Kur'ân-ı Kerim'le vuruşturun. Ona uyarsa kabul edin. Uymazsa reddedin" sözü
91. Irak Ehlinin ilimden ve ilim uğruna yalınayak yolculuk yapmaktan faydalanmaları; İlim talebinde yumuşak davranmaları; Çocuklara eziyet eden öğretmenin ukubeti; muallimlere fakir düşmeleri için beddua etmek
92. Uygurluların yerilmesi ve öğülmesi
93. Yatsıdan sonra şiir söylemek; şairlere bahşiş vererek ırzı korumak; Fıkıh bilgisi olmadan ibadet etmenin yerilmesi; Sultanlara yaltaklanan alimlerin yerilmesi; alimlerin müsahaması; meleklerin alimlerin kabirlerini ziyaret etmeleri
94. Ümmetin 72 fırkaya bölüneceği

Her iki kitabın konularındaki farklılıklardan bir kısmını mezhep görüşüne uymaya bağlamak mümkündür. Son olarak eklemek gerekirse, el-Mevsılî unvanının koyduğu bab hakkındaki hükmü naklederken çok yerde sahibinin ismini anmıştır. Oysa el-Fîruzâbâdî, konular hakkında verilen hükümlerin sahibini anmamıştır. O daha ziyade sihat ve sübût üzerinde durmuştur. Kullandığı terimler şöyle sıralanabilir:

Lem Yesbut (fîhi Şey'un) : (1., 4., 36., 37., 38., 39., 42., 44., 45., 47., 48., 49., 50., 52., 53., 54., 55., 56., 57., 59., 61., 62., 64., 65., 66., 68., 81., 83., 84., 86., 87., 88., 90., 92., 93., 94. bablarda)

Lem Yasıhha (fîhi Hadîsun, fîhi Şey'un) : (2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23., 24., 25., 26., 27., 28., 29., 30., 31., 32., 33., 34., 35., 43., 46., 51., 63., 64., 82., 89., 91. bablarda)

Leyse fihî Hadîsun Sahîhun (Şey'un Sahîhun) : 13., 15., 60., 70., bablarda

Lem Yerid fihî Hadîsun Sahîhun: (69. babda)

Mâ Sahha fihî Hadîsun (Şey'un) : (71, 75, 78, bablarda)

Mâ Sebete fihî Şey'un: (72., 73., 74., 76., 79., 82., bablarda)

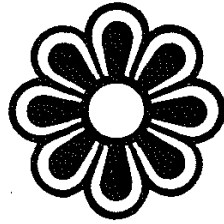
Bâtılun: (66., 85. bablarda)

Mevdû'un : (10., 11., 14., 58., 59. bablarda)

Bu terimlerin **el-Muğnî**'de kullanılanlardan farkı, "*Bâtılun*" ve "*Mevdû'un*" olmak üzere iki tanesinin onda olmayışıdır. Her ikisi de vaz'a delalet eder.

Hayli uzayan yazımıza nokta koymadan önce eklemek isteriz, **el-Muğnî** birkaç kez yüksek lisans ve doktora öğrencilerine okutuldu. Okuma sırasında yerine göre sık sık **Hâtîme Sifri's-Sa'âde**'ye başvuruldu. Bunun sonucu olarak her iki eserle arada ünsiyet hasıl oldu. ⁽²⁸⁾ Bu ünsiyetten cesaret alarak denilebilir ki her iki eser, sahih dışında kalan yüzlerce zayıf, bir o kadar da mevzu hadisi konu bazında birleştirip sunan, takdire değer çalışmalardır. Musannıflar böyle rivayetleri konularına göre sunarken sahih dışı, bilhassa mevzu hadislerin uzun uzadıya araştırılmadan mevzularına göre öğrenilmesini kolaylaştıracak önemli bir adım atmışlardır. Bazı konularına giren kimi hadisleri hakkında her ne kadar tartışmalar olmuşsa da bunlar, özellikle **el-Muğnî**'nin bütünü fazla etkileyecek türde sayılamazlar.

Her iki eserin musannıfını rahmetle anıyoruz.

(28) Aradaki bu ünsiyete güvenerek **el-Muğnî** ve **Hâtîme Sifri's-Sa'âde**'yi birleştirerek Türkçeye çevirdik. Gerekli yerlerine açıklamalar ekledik. Bu iddiasız çalışmamız yayına hazır, bekliyor.